

IDFA 2021

SIMON POPEK

Na vzhodu veliko novega

34. Mednarodni festival dokumentarnega filma
Amsterdam, 17.–28. november 2021

Amsterdamski festival dokumentarnega filma se je letos končal srečno; v vzdušju razmeroma lahkotnih protikovidnih ukrepov je nizozemska vlada nenadoma, šele zadnji dan festivala, zaostрила pogoje in omejila kapacitete dvoran. Nagrade so bile tedaj že podeljene, tujci smo se vračali domov, tako da festival IDFA 2021 lahko zabeležimo kot v živo izveden dogodek. Program je bil malenkostno okrnjen, kar pa se tako megalomanskemu dogodku niti ni poznalo.

V tradicionalno komunikativnem in nemalokrat posiljeno angažiranem tekmovalnem programu, kjer – ne glede na kako – mesto najdejo vse najbolj aktualne teme globalnega pandemije, je šla prva nagrada edinemu logičnemu kandidatu. Sergej Loznica je po **Babjem Jaru** (Babi Yar. Context, 2021), prikazanem v Cannesu, predstavil drugi letošnji film, štiriurni dokumentarec **Mr. Landsbergis** (2021), v katerem sistematično popiše litovsko pot k osamosvojitvi. Ločitev od Sovjetske zveze med letoma 1988 in 1991 ni bila preprosta. Loznica, najpomembnejši kronist prelomnih dogodkov nekdanjega

komunističnega imperija, s pomočjo impozantnega arhiva in pogovora z Vitautasom Landsbergisom, ključnim protagonistom t. i. pojoče revolucije, ki je v času osamosvajanja predsedoval vrhovnemu predsedstvu nastajajoče države, v dobrih štirih urah detajlno in zelo nazorno poustvari najpomembnejše etape; od začetka civilnega gibanja, prek naraščajoče državljanske nepokorščine in konfrontacij s komunističnimi radikali v litovskem političnem vrhu, do vztrajanja, da je bila svobodna Litva leta 1940 s paktom Molotov-Ribbentrop nasilno ugrabljena in pripojena Sovjetski zvezi. Seveda ne gre brez odnosa z Gorbačovom, ki je po razglasitvi samostojnosti leta 1990 uporabil vsa razpoložljiva sredstva – od ekonomske blokade Litve do vdora tankov januarja 1991 –, da bi preprečil odcepitev.

Presežek Lozničevega *magnum opusa* ni toliko v sistematični organizaciji gradiva, ki pritegne še tako nezainteresiranega gledalca, temveč v prepričljivem emotivnem presežku. *Mr. Landsbergis* nazorno pokaže, kaj pomenita moč in odločenost ljudstva, ki v kombinaciji z neustrašno zvitostjo in retorično spretnostjo vodje po treh letih prinese končni rezultat: ne le neodvisnost Litve, temveč tudi padec in osramotitev Gorbačova, ki ga odneseta avgustovski puč 1991 in Boris Jelcin.

Na drugi strani sovjetske zgodovine se nahaja nedavno »odkriti« (bolje rečeno odstrti) in restavrirani film Dzige Vertova **Zgodovina državljanske vojne** (Istorija graždanskoj vojny) iz leta 1921. Vertov je leta 1918 in 1919 za svoj filmski obzornik **Kino-teden** (Kino-nedelja) snemal krvavi potek boljševistične revolucije. *Zgodovina državljanske vojne*, nekakšen »best of« *Kino-tedna*, je bila zaradi prikaza popolnega kaosa državljanske vojne predvajana le enkrat, nato pa »izginila«, da bi jo leta 2019 obudili od mrtvih in ji spisali novo (zelo povprečno) partituro. Film prikazuje vse temne plati vojaškega konflikta, uničenje naftnih vrelcev, ki so jih požgali rojalisti, boljševistični obračun z anarhisti, verbalne

Zgodovina državljanske vojne (2021)

Tri minute, podaljšanje (2021)

Obrni se proti soncu (2021)

paroksizme Trockega pred četami, julijsko zatrtje kontrarevolucije, pa partizane na češkoslovaški fronti, proces proti vodji Kozakov, osvoboditev Kazana ter frontne linije pri Permu, na severnem Kavkazu in v okolici Novosibirska. Da sledi izgradnja Sovjetske zveze, prikažejo hipni posnetki poljedelcev. Vertov je bil tule še »objektivni dokumentarist« (čeprav propagande ni mogoče spregledati), atraktivni montažni postopki zanj tedaj še niso obstajali.

Obrni se proti soncu (Turn Your Body To the Sun, 2021) v poetičnem diskurzu pokaže, da so v Sovjetski zvezi med in po drugi svetovni vojni obstajali samo junaki, medtem ko so poraženci in nekdanji vojni ujetniki postali nevidni oziroma so končali v gulagih. Nizozemska režiserka Aliona van der Horst pripoveduje zgodbo o sovjetskem vojaku tatarskega porekla, čigar hči Sana Valiulina s potrpežljivo rekonstrukcijo izriše tragično zgodbo njegovega življenja. Takoj na začetku vojne je njen oče – kakor milijoni sovjetskih vojakov – padel v nemško ujetništvo. Pred lakoto in smrtjo jih je rešila nacistična ponudba: borite se na naši strani ali umrite! Ker se v boju proti lastnemu narodu niso obnesli, so jih Nemci leta 1943 prerazporedili na zahodno fronto, kjer je Sanin oče med zavezniško invazijo na Normandijo prebegnil k Američanom. Jaltška konferenca pozimi 1945 je zapečatila usodo sovjetskih vojnih ujetnikov, Churchill jih je iz angleških zbiralnih centrov vrnil »materij domovini«, kjer pa jih ni čakala dobrodošlica, temveč deset- do petnajstletne kazni v gulagih, ki jih je prekinila šele Stalinova smrt. Ti vojaki niso bili le »izdajalci domovine«, na zahodni fronti in po vojni so videli tudi način življenja na demokratičnem zahodu. Aliono van der Horst z Rusijo in Sovjetsko zvezo povezuje družina: v filmu **Ljubezen je krompir** (Love is Potatoes, 2017) je rekonstruirala preteklost svojih ruskih sorodnikov, čas Stalinovega terorja in velike lakote, druge svetovne vojne, strahu pred gulagi, pijančevanja, nasilja in

(samo)destruktivnosti družinskih članov, v *Obrni se proti soncu* pa skupaj s Sano Valiulina ustvarila tiho, meditativno posvetilo vsem sovjetskim vojnim ujetnikom in njihovim družinam.

Fenomeni nekdanje in sodobne Rusije so bili rdeča nit letošnje festivalske izdaje, npr. putinizem, ki razsaja po neodvisnih medijih, kar lepo prikaže **Z@jebi to službo** (F@ck this job, 2021) režiserke Vere Kričevskaje. Ruska neodvisna televizijska postaja Dožd (Dež) je pričela oddajati leta 2010; ustanovila jo je Nataša Sindejeva, nekdanja plesalka in salonska dama, ki si je v času prodajanja oblasti Putina in Medvedjeva želela »optimistične televizije«. Populistični Dožd je kmalu postal do Kremlja kritičen medij, kar je sovpadalo s Putinovo krepitvijo oblasti in odločanja, z umori novinarjev in obračunavanji z opozicijskimi voditelji tipa Navalni. Dolga roka Kremlja je hitro pričela stiskati tudi Sindejevo in Dožd, ki mu je bila ukinjena kabelska licenca, zato je bil svoje storitve prisiljen zaračunavati. Gledanost kanala je z več deset milijonov padla na pičlih 60.000 predplačnikov in hiranje nekoč zelo vplivnega medija se nadaljuje še danes. To so ilustrativna in informativna »navodila za uporabo« nedemokratičnim oblastem, mala šola nadzora medijev, državniške propagande in zlorabe oblasti.

Ostanimo na evropskem vzhodu, kamor je leta 1938 med potovanjem po stari celini zaneslo ameriškega turista judovskih korenin. Dedek Glenna Kurtza je med Londonom, Parizom in Neapljem naredil ovinek in se ustavil tudi v Nasielsku, majhnem mestecu nedaleč od Varšave, ter s svojo 16-mm kamero posnel dogajanje na mestnem trgu. Tehnična inovacija je med navadnimi prebivalci takoj požela veliko zanimanje; obkrožili so snemalca, se mu nastavljali in navdušeno mahali v kamero. Triminutni filmček, mešanica barvnega in črno-belega traku, so dediči na podstrešju našli leta 2008 in ga predali Judovskemu muzeju v Washingtonu, Bianca Stigter, nizozemska novinarka in zgodovinarica, pa je iz njega ustvarila impresivno raziskovalno delo z naslovom **Tri minute: Podaljšanje** (Three Minutes: A Lengthening, 2021). Bore tri minute gradiva iz Nasielska je detajlno analizirala, iz hipnih podob neznanih in davno umrlih neznancev je želela sestaviti zgodbo o prebivalcih tega mesteca, identificirati posameznike, ugotoviti, kdo med njimi je bil nemara (oziroma zagotovo) deportiran in kdo je preživel holokavst. Dediči posameznikov so se našli in identificirali peščico svojcev, avtorica pa je z neprestanim prevrtanjem podob naprej in nazaj, zamrzovanjem slike in povečevanjem opravila fascinantno forenzično delo. »Banalne tri minute« iz nepomembne vzhodnoevropske vasice postanejo pomemben pričevalec delčka Evrope tik pred pogromom.